

Prof. dr hab. Jadwiga Stawnicka
Katedra Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Kukuczki w Katowicach
Tel. 663 469 562
e-mail j.stawnicka@awf.katowice.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Zofii Dembowskiej *Komunikacja niewerbalna Macedończyków z perspektywy Polaków* napisanej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Krystyny Jarząbek

Ogólna ocena rozprawy

Przedstawiona do recenzji rozprawa napisana została pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Krystyny Jarząbek na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w dziedzinie nauki humanistyczne, w dyscyplinie językoznawstwo.

Wydruk rozprawy doktorskiej liczy 428 stron. Praca składa się z sześciu rozdziałów oznaczonych kolejno: 1. *Wstęp* (s. 5 – 34); 2. *Metoda badawcza* (s.35 - 41); 3. *Aspekty historyczno-kulturowe* (s. 42 – 82); 4. *Charakterystyka komunikacji niewerbalnej – uwagi uzupełniające* (s. 83 - 88); 5. *Komunikacja niewerbalna Macedończyków z perspektywy Polaków* (s.89 - 302); 6. *Podsumowanie i wnioski* (s.303 - 347). Po podsumowaniu i wnioskach zamieszczono: *Polski indeks tematyczny* (s. 348 – 355); *Macedoński indeks tematyczny* (s. 356 - 363); *Polski indeks alfabetyczny* (s. 364 - 367); *Macedoński indeks alfabetyczny* (s. 368 - 399) oraz *Streszczenie, Spis tabel i wykresów, Spis ilustracji oraz Załączniki* (12 załączników).

W Rozdziale pierwszym wskazano rolę komunikacji niewerbalnej w porozumiewaniu się ludzi, po wskazaniu problemu badawczego, celu, zakresu i obszaru badań zaprezentowano krótki rys historyczny badań nad komunikacją niewerbalną w Polsce oraz na świecie, zdefiniowano pojęcia używane w rozprawie oraz wskazano różne klasyfikacje związane z komunikacją niewerbalną. Rozdział drugi Autorka określiła jako rozdział metodologiczny, a w trzecim dokonano analizy różnorodnych aspektów historyczno-kulturowych, które – zdaniem Autorki – mogły mieć wpływ na kształtowanie się komunikacji niewerbalnej Macedończyków i Polaków. W rozdziale czwartym zawarto ogólną charakterystykę

komunikacji niewerbalnej ze wskazaniem jej funkcji i relacji z przekazem werbalnym. Natomiast celem rozdziału piątego jest charakterystyka dziedzin badań nad komunikacją niewerbalną (np. kinezyka, okulestyka, proksemika). Z kolei rozdział szósty (ostatni) zawiera informacje dotyczące wzajemnej zależności badanych zachowań w komunikacji Macedończyków i Polaków, Autorka dokonuje w nim wieloaspektowej analizy owych zależności.

Podstawowy problem badawczy został przez Autorkę sformułowany na s. 13 następująco: *identyfikacja i opis zachowań niewerbalnych Macedończyków oraz Polaków, a równocześnie ich analiza kontrastywna, mająca na celu wykazanie zarówno podobieństw, jak i różnic w komunikacji niewerbalnej tych narodów*. Należy odnotować kompletność tezy, a rozprawa, chociaż liczy – jak wskazano powyżej - 428 stron, nie zawiera treści redundantnych.

Należy podkreślić mnogość materiału przeanalizowanego w rozprawie (materiały filmowe i fotograficzne zebrane w latach 2012 - 2019, filmy, których treścią jest życie codzienne Polaków i Macedończyków). Zastosowano eksperyment naukowy połączony z obserwacją. Poza utrwalonym materiałem filmowo-fotograficznym zostały przeprowadzone obserwacje dotyczące olfaktyki obu narodowości. Kolejnym etapem pracy była analiza badanych zachowań oraz porównanie ich w celu wyodrębnienia podobieństw i różnic, jakie występują w komunikacji Polaków i Macedończyków. Starano się wskazać przyczyny zaobserwowanych różnic, które oddziaływały przez wieki na badane narody. Te przyczyny to – co podkreśla Autorka rozprawy – historia obu krajów oraz jej wpływ na kulturę. W końcowym etapie prac przeanalizowano przedstawione znaki kinetyczne pod kątem szeregu czynników: sposobu wykonania i znaczenia, zbieżności, częstotliwości użycia, grup znaczeniowych, relacji do wypowiedzi ustnych, odległości między nadawcą i odbiorcą komunikatu, wieku rozmówców, płci uczestników aktu komunikacji, liczby uczestników aktu komunikacji oraz pod względem stopnia ekspresji.

Autorka zachowuje wskazaną dla stylu naukowego obiektywność, unika waloryzowania i kategoryczności sądów. Zasadniczym rozdziałem rozprawy jest rozdział piąty, który zawiera wyniki badań własnych. Autorka rozprawy analizuje w nim oraz interpretuje zebrany materiał filmowy i fotograficzny. Rozdział został podzielony na osiem rozdziałów o tytułach: *Kinezyka, Okulestyka, Proksemika, Chronemika, Paralingwistyka, Haptyka, Wygląd zewnętrzny oraz Olfaktyka*.

Na szczególne podkreślenie zasługuje przeprowadzanie analizy porównawczej zachowań Macedończyków w stosunku do Polaków, zwrócenie uwagi na podobieństwa, jak i na różnice w częstotliwości i ekspresji wykonywania danych gestów lub innych zachowań. Rozdział ten składa się zatem z ośmiu podrozdziałów i w każdy z nich omówiono jedną z wymienionych kategorii. W każdym z podrozdziałów zachowano uzasadnioną i optymalną kolejność prezentowanych treści. Po części teoretycznej, zamieszczono materiał zdjęciowy z precyzyjnym i szczegółowym opisem komunikatu niewerbalnego.

Podkreślić należy wyjątkową staranność i precyzję w opisie znaków, gdyż ich struktura oparta jest na wzorze ustalonym i zaakceptowanym przez autorkę obejmującym tematykę (ogólną kategorię znaczeniową, do której dany znak należy zakwalifikować; numer znaku; nazwę znaku, porównanie formy, znaczenia i zakresu użycia znaku u Macedończyków i Polaków, co zaznaczono przy pomocy wyłonionych przez Autorkę symboli), forma znaków (sekwencja ruchów, niezbędnych do realizacji określonego komunikatu niewerbalnego, znaczenie znaku, zakres użycia, określenie różnic bądź podobieństw w wykonywaniu opisywanego znaku przez Macedończyków i przez Polaków, werbalny odpowiednik, fotografia). Na przykład w ramach kinezyki dokonano analizy 164 znaków, między innymi: agresja (uderzenie pięścią w stół), akceptacja (kiwnięcie, uniesienie przed siebie wyprostowanego kciuka, aprobata (klaskanie w dłonie), bezradność (rozłożenie na boki rąk), błyskawiczność (pstryknięcie palcami), głosowanie (podniesienie ponad głowę ręki), ironia (poklepane kogoś dłonią po ramieniu), niepowodzenie (skierowanie w dół przed sobą kciuka), odmowa (pokazanie dłońmi zawartości portfela), prośba o głos (uniesienie dłoni ponad głowę), rozpacz (ukrycie twarzy w dłoniach), tłum osób (spłecenie palców obydwu dłoni). W następnym podrozdziale dotyczącym okulestyki dokonano analizy kolejnych komunikatów niewerbalnych, jednak bez wyznaczenia ich nazwy, a czytelnik w tekście kilkustronicowym doszukuje się nazw sytuacji, np. zwracanie się do siebie podczas rozmowy w kawiarni w Polsce i siedzenie obok siebie przy obserwacji ulicy w Macedonii. W ramach proksemiki wskazano różnice w dystansie personalnym Macedończyków i Polaków, w ramach chronemiki różnice w kwestii spóźniania się w Polsce i w Macedonii; czas trwania spotkania, np. wyjście na kawę, obiad rodzinny, w ramach hapyki (szczególnie kwestie powitania), wygląd zewnętrzny (ubiór, makijaż, tatuaże) oraz wskazano różnice w ramach olfaktyki. Kwestie paralingwistyki zajmują ostatni podrozdział rozdziału zatytułowanego *Komunikacja niewerbalna Macedończyków z perspektywy Polaków*. W tym podrozdziale Autorka rozprawy zwraca uwagę na rytm

i melodię mowy, szybkość mówienia, pauzy, głośność, śmiech, dźwięki bez werbalnej zawartości.

Reasumując, należy stwierdzić, iż omówienie znaków kinetycznych następuje z uwzględnieniem aż 18 różnych kryteriów. W podsumowaniu wskazano podstawowe kryteria podziału znaków kinetycznych, a zatem między innymi z uwzględnieniem formy znaku i jego znaczenia (identyczność/odmienność formy i znaczenia), zbieżność / rozbieżność znaczeniowa, częstotliwość użycia wyrazów, grupy znaczeniowe i tematyczne, odległość między nadawcą i odbiorcą znaku, wiek uczestników aktu komunikacji, płeć uczestników aktu komunikacji, stopień aktualności znaków, liczba uczestników aktu komunikacji). Po wymienianiu kryteriów następuje szczegółowy opis wyników badań.

Zgromadzoną obszerną bibliografię Autorka zamieściła na 27 stronach (s. 372 - 399). Warto podkreślić różnorodność i różnorodność przytoczonych publikacji. Bibliografia została podzielona części: Literatura oraz na źródła macedońskojęzyczne. Dobór i wykorzystanie źródeł należy uznać za właściwe. Znajomość tych publikacji znalazła swoje potwierdzenie w licznych i zróżnicowanych cytowaniach, stanowiących trafne odwołania do tez stawianych przez Autorkę

Sugestie skierowane do autorki rozprawy

Na ręce Autorki rozprawy kieruję kilka poniższych sugestii do rozważenia. Należy odnotować znaczne zróżnicowanie objętościowe poszczególnych rozdziałów. A zatem *Wstęp* liczy 29 stron, rozdział drugi 6 stron, rozdział trzeci – 40 stron, rozdział czwarty – 5 stron, rozdział piąty – 213 stron, a rozdział szósty – 44 strony. Można zatem postawić pytanie, czy tak znacznego zróżnicowania objętościowego rozdziałów nie można było uniknąć? Czy nie należało np. części wstępnej zawierającej informacje o zawartości treściowej rozprawy (od s. 5 – 12) nazwać wstępem, a po niej zamieścić rozdział o charakterze metodologicznym. Czy nie można było pięciostronicowego rozdziału piątego zatytułowanego *Charakterystyka komunikacji niewerbalnej – uwagi uzupełniające* zamieścić w ramach innego rozdziału, który zawierałby informacje dotyczące komunikacji niewerbalnej? Może jednym z rozwiązań byłoby wyłączenie informacji dotyczącej komunikacji niewerbalnej z rozdziału pierwszego nazwanego przez Autorkę *Wstępem*, dołączenie do tych informacji części rozprawy *Charakterystyka komunikacji niewerbalnej – uwagi uzupełniające* i stworzenie rozdziału zatytułowanego *Charakterystyka komunikacji niewerbalnej*, co zapobiegłoby „rozbiściu” tych informacji na dwie części pracy rozdzielone osiemdziesięcioma stronami tekstu. Autorka – co

prawda – na s. 11 zaznaczyła *Strukturę rozprawy wyznacza problematyka – charakterystyka komunikacji niewerbalnej Macedończyków z perspektywy Polaków*, ale wydaje się bezcelowe zamieszczanie informacji dotyczących samej komunikacji niewerbalnej zarówno we wstępie – jak i w pięciostronicowym rozdziale od s. 83. Tym bardziej, iż ów krótki rozdział na s. 83 rozpoczyna się zdefiniowaniem pojęcia: *Pojęcie komunikacja niewerbalna (nazywana również komunikacją parawerbalną, niejęzykową albo porozumiewaniem się bez słów) jest przyjęte wśród naukowców od dawna, jednak jednoznaczne zdefiniowanie go nastręcza badaczom nie lada problemów* (s. 83), po czym podawane są różne wersje definicji tego pojęcia, nawiązując m. in. do psychologia Paula Ekmana, amerykańskiego psychologa Milesa L. Pattersona, czy Marka L. Knappa.

Ponadto tytuł rozdziału piątego *Komunikacja niewerbalna Macedończyków z perspektywy Polaków*” jest identyczny z tematem rozprawy. Należy ponadto zaznaczyć, iż na stronie tytułowej rozprawy tytuł został zapisany czcionką 12-tką, podobnie jak pozostałe informacje. Na stronie tytułowej należało wyeksponować tytuł rozprawy większą czcionką, aby był bardziej widoczny dla czytelnika

Można byłoby rozważyć dokonanie podziału literatury na źródła polskojęzyczne, skoro wyróżniono źródła macedońskojęzyczne oraz wyróżnić źródła anglojęzyczne.

Sugeruję rozważenie zapisu hipotez badawczych jako przypuszczeń, a nie – jak w pracy – oznajmień, np. zamiast hipotezy *Zasięg przestrzeni: intymnej, osobistej oraz społecznej jest u Macedończyków zredukowany w stosunku do analogicznych rodzajów przestrzeni wśród Polaków* przeformułowanie hipotezy *Przypuszcza się / sądzi się / prawdopodobnie zasięg przestrzeni: intymnej, osobistej oraz społecznej jest u Macedończyków zredukowany w stosunku do analogicznych rodzajów przestrzeni wśród Polaków*.

W kontekście edytorskim sugerowałabym jednolitość zapisu akapitów z wcięciem.

W kontekście tematyki wybranej przez Panią Magister warto (należy) przywołać książkę Ewy Jarmołowicz-Nowikow *Intencjonalność komunikacyjna gestów wskazujących* (Wydawnictwo Naukowe UAM 2019) czy też rozprawę doktorskiej Anny Dudziak, *Komunikacja werbalna i niewerbalna w negocjacjach polskich przedsiębiorców z partnerami zagranicznymi*, która została obroniona w Katedrze Zarządzania Międzynarodowego na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu w 2016 roku z sugestią zamieszczenia tych pozycji w bibliografii.

Wnioski

Powyższe sugestie w żaden sposób nie podważają wysokiej oceny merytorycznej dysertacji. Rozprawę przeczytałam z wielkim zainteresowaniem. Jej teoretyczno-metodologiczne oceniam zdecydowanie pozytywnie, dobór materiału egzemplifikacyjnego również. Praca oparta jest na solidnym warsztacie naukowym.

Tematyka poruszona w rozprawie nie doczekała się całościowego opracowania naukowego, ani nawet częściowego opracowania. Dlatego też zaprezentowanie przez Autorkę rozprawy wyników badań szczegółowych ma ogromne znaczenie, gdyż Autorka rozprawy wskazuje podobieństwa i różnice w zakresie komunikacji niewerbalnej Macedończyków i Polaków w zakresie wszechstronnym i wieloaspektowym w obrębie kinezyki, okulestyki, proksemiki, chronemiki, hapytyki, wyglądu zewnętrznego, olfaktyki, a także w zakresie paralingwistyki. Rozprawa stanowi bardzo dobrze przeprowadzony naukowy wywód i zawiera rzetelne analizy,

Na podstawie przedstawionych uwag stwierdzam:

iż rozprawa doktorska p. Zofii Dembowskiej Komunikacja niewerbalna Macedończyków z perspektywy Polaków napisana pod kierunkiem dr hab. prof. UŚ Krystyny Jarzabek spełnia warunki określone w art. 13.1.ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie naukowej językoznawstwo oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, a zatem

z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie Pani Magster do dalszych etapów procedury związanej z nadaniem stopnia doktora nauk humanistycznej w zakresie językoznawstwa.

prof. dr hab. Jadwiga Stawnicka

